

Kitap Tanıtımı / Book Review

Ali Balcı*

Carter Vaughn Findley,
Turkey, Islam, Nationalism and Modernity: A History, 1789-2007, New Haven: Yale University Press, 2010, 30\$

Batı'da Türkiye çalışmalarını uzun süre 1960'larda yazılan iki metin belirlemiştir. Bernard Lewis'in *The Emergence of Modern Turkey* (Modern Türkiye'nin Doğuşu) ve Niyazi Berkes'in *Development and Secularism in Turkey* (Türkiye'de Çağdaşlaşma) hem Türkiye üzerine akademik yazını etkilemiş hem de Türkiye ve Osmanlı tarihi ile ilgili bölümlerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Lewis'in metni Cumhuriyet deneyimini tarihsel olmaktan çıkararak adeta bir özgürleşme şeklinde sunarken, Berkes Türkçe adından da anlaşılacağı üzere kökleri geçmişte olan, evrimsel olarak daha iyiye doğru giden ve geri döndürülemez bir sürecin geldiği aşama olarak sunmuştur. Bu iki metnin Batı üniversitelerindeki hâkim pozisyonuna ilk önemli meydan okuma 1993'de yayımlanan iki benzer kapsam ve konulu kitapla birlikte geldi: Erik J. Zürcher'in *Turkey: A Modern History* (Modernleşen Türkiye'nin Tarihi) ve Feroz Ahmad'ın *The Making of Modern Turkey* (Modern Türkiye'nin Oluşumu).

Findley'in Türkçeye de çevrilen *Modern Türkiye Tarihi* (Timaş, 2008) kapsamı ve ele aldığı konularıyla Türkiye tarihi çalışmalarında yukarıda sayılan kitapların yanında yer almayı hak eden bir metin. Yazarının da vurguladığı gibi "orijinal bulgular sunabilmek için mevcut çalışmaların bir kolajını yapmaktan öteye giden" (s. 2) kitap, bu yönüyle yani geliştirdiği farklı yaklaşımlarla söz konusu metinlerden kendisini ayırıyor. İleri sürdüğü argümanların yanı sıra, kitabın belki de en orijinal tarafı edebiyat dünyasının içinden çıktığı dönemi yansıttığı varsayımıyla (ss. 2-3 ve s. 341) incelediği her farklı tarihsel aralığı bir romanla yeniden yorumlama çabasıdır. Kitapta Türkiyeli yedi edebiyatçının romanları her bölümün ardından ayrıntılı bir analize tabi

* Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü.

tutularak bu metinlerin bölümde ele alınan döneme dair ne söyledikleri okuyucuya sunulmaya çalışılıyor.

Findley'in kitabını yukarıda saydığım metinler arasında bir yere yerleştirmek gerekirse ikinci kategoriye girdiğini söyleyebiliriz. Ama aynı zamanda bu kategoriden Türkiye modernleşmesinde dini gurup ve önderlere önemli ölçüde yer ayırmasıyla farklılaşıyor. Findley çalışmasına 1960'ların hemen başında yukarıda verdiğim örneklerin başı çektiği Türkiye üzerine çalışmaların, tarihi İslam imparatorluğundan laik cumhuriyete şeklinde ileriye doğru teleolojik bir okumaya tabi tuttuğu (s. 1) eleştirisiyle başlıyor ve bu "laik tarafgir" (s. 3) tarih okumasının dışında bir işe giriştiğini baştan belirtiyor. Tam da bu nedenle çalışmada dini hareket ve önderlere önemli bir yer ayırarak ve bunların en az laik hareketler kadar Türkiye modernleşmesine katkıda bulunduğunu ileri sürerek söz konusu tarafgirliği aşmaya çalışıyor (s. 3). Bu bakış açısının Findley'i getirdiği sonuç ise, laik ve muhafazakâr iki farklı yaklaşımın Türkiye tarihi boyunca ikilik (kutuplaşma ya da birbirlerinin alternatifi olma) şeklinde değil de, daha çok etkileşim içinde bir Türkiye resmi ürettikleri fikri oluyor (s. 18).

Dini hareket ve figürlere yer ayırmasıyla diğer temel metinlerden ayrıştığı düşünülürse, kitabın bu konuda söylediklerine biraz daha ayrıntılı bir yer vermek gerekir. İslami muhafazakârlığın üç aşamasından bahseden Findley, bu üç aşamayı üç isim etrafında tahlil ediyor. Buna göre Şehy Halid Mevlana Nakşibendi'nin temsil ettiği ilk aşamadaki İslamcı uyanış, Tanzimat'ın merkezleşmesi ile eş zamanlı gitmiş ve bir anlamda bu reformları devlet merkezli forma büründüren önemli unsurlardan biri olmuştur (ss. 70-71). İkinci İslamcı uyanış ise Said-i Nursi ile birlikte olmuş ve onunla birlikte yeni bir İslamcı medya ortaya çıkmıştır. Findley'e göre, bu 19. Yüzyılda Batı'daki basılı medyanın karşılığıdır ve tam da bu yönü nedeniyle Türkiye modernleşmesinin ayrılmaz bir parçasıdır (ss. 288-91). Üçüncü ve son uyanış ise Fethullah Gülen ile birlikte olmuş ve Gülen hareketi İslamcılığı modern yaşamla uyumlaştırarak Türkiye modernleşmesini toplumsal tabana taşımıştır (s. 390).

Kitap sadece İslamcı geleneği Türkiye modernleşmesine dâhil ederek kendisini önceki metinlerden ayırtmıyor, ayrıca bazı klasik argümanlara da itiraz ederek yeni okuma biçimleri öneriyor. Örneğin Tanzimat döneminde tüccar sınıfın temelde gayrimüslim azınlıklardan (bürokrasinin de Müslümanlardan) oluştuğu ve İmparatorluğun çöküşünün de büyük ölçüde bu tüccar sınıfın dışarıyla ile olan ticari ilişkisinden kaynaklandığı tezi Findley'in metninde sorunsallaştırılıyor. Ona göre, bürokratik sınıfta önemli bir oranda gayrimüslim bulunduğu gibi, Müslümanlar da özellikle iç ticareti önemli ölçüde kontrol etmişlerdir (ss. 119-123). Yine benzer bir şekilde özellikle Batı'da Osmanlıya yönelik yaygın olan "hasta adam" tezine itiraz ederek, düşünce ve reform dinamizminin hem Tanzimat öncesinde hem de sonrasında çok güçlü olduğunun altını çiziyor (ss. 77-78).

Elbette böylesi geniş bir tarihsel aralığı siyaseti, ekonomisi, toplumu ve edebiyatıyla bir araya toplayıp analiz etmek meşakkatli bir iş olduğu kadar ortaya temel bir fikir etrafında işlenmemiş bütünlüğü olamayan bir metin çıkarma riski de taşıyor. Fakat Findley bunu kitabın da başlığını oluşturan Türkiye, İslam, milliyetçilik ve modernite kavramları etrafında kalarak ve bunların etkileşimlerine odaklanarak aşmaya çalışıyor (s. 4). buna rağmen kitabın problemleri de yok değil. Özellikle Yunan milliyetçiliği gibi diğer etnik milliyetçiliklerin Osmanlı üzerindeki etkisi göz önüne alındığında kitabın bu dönemde Anadolu dışındaki hareketlere yer vermemesi bir eksiklik olarak görülebilir. Yine Metin Heper'in de kitaba yazdığı bir eleştiride dikkat çektiği gibi, yaygın kullanımın aksine Refah Partisi'ni "Welfare Party" yerine "Prosperity Party" olarak çevirmesi (s. 315) gibi garip duran kullanımlar ve İkinci Abdülhamit'in parlamento'yu askıya aldığını değil de kaldırdığını söylemesi gibi olgusal hatalar da metinde göze çarpıyor.

Sonuç olarak, Findley'in kitabı iki yüzyıllık bir dönemi tek bir metinde toplaması ve farklı yaklaşımlarıyla Türkiye tarihi çalışan araştırmacıların kütüphanesinde olmayı hak ediyor. Yine kitap Türkiye siyasi hayatı derslerinde Zürcher, Ahmad ve Lewis'in metinlerine alternatif bir okuma metni olarak görülebilir.